עין משפט נר מצוה

י א מיי׳ פ״י מהלכות תפלה הלכה ח סמג עשין יט טוש״ע א״ח סימן קיד סעיף ג ד ה [וסימן קיז סעיף ג ד]:

רבינו חננאל

דלא מיעצרי. וכן הרוחות לא מיעצרי, דכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם. א״ר חנינא בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו, אמר מוריד הגשם מחזירין אותו. בימות הגשמים לא אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו, לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו, ולא עוד אלא אפילו אמר מעביר הרוח ומפריח הטל אין מחזירין אותו, לפי שאינן נעצרין. תנא בעבים וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר. איני והתני רב יוסף ועצר את השמים מן העבים ומן הרוחות, ושנינן [עבים אעבים ל״ק], חרפי אין נעצרים, אפלי נעצרים משום דמעלי כדבעינן למימר קמן. רוח[ות א]רוחות נמי, רוח מצויה לא מיעצרא, רוח גדולה שאינה מצויה בכל עת נעצרת. ולמה אין מזכירין, וצריכין אותה לזרות בגרנות. ושנינן איפשר בנפוותא, פי׳, יכולין להבר בלא רוח, לכבור בכברה ולהסיר התבן מן הבר. **תנא עבים ורוחות שניות למטר.** פי׳, מיטרא ובתריה זיקא בניחותא או עיבא, מעלי כאילו מטרא תניינא. **שימשא בתר מטרא כתרי מיטרי.** והני מילי שימשי בגילויא, אבל גלוהי דליליא ושימשי דביני קרחי לא. השלג מועיל לארץ מה׳ מטרות, שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ וגשם א׳ מטר ב׳ וגשם ג׳ מטרות ב׳, הרי כאן חמשה. השלג מועיל להרים, המטר הגדול לאילנות, מטר בניחותא לפירות.

רבינו גרשום

ה״ק ליה. אפי׳ טל שיורד לברכה לא ליהוי. **וליהדריה נמי לטל דברכה.** כלומר אמאי לא אמר ליה ואתנה מטר וטל על פני האדמה. **משום דלא מינכרא.** דכיון דבכל יומא הוי נחית טל שאינו של ברכה, כי א״ל האידנא נחית טל דברכה לא מינכר בין טל דעד השתא, [ר״ל דעד השתא נמי] הוי נחית טל. **דמכניפנא לכו.** והכי משמע, כי מארבע רוחות אשר פרשתי אתכם אקבץ אתכם. **כשם שאי אפשר לעולם בלא רוח.** שבכל יום משיב הרוח. **אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו.** אע״ג דלא זמניה הוא. **אמר מעביר הרוח.** אין בכך כלום, ואפ״ה לא מיעצר. **בעבים וברוחות.** משיב הרוח ומביא עבים. **למימרא דלא מיעצרי.** שתדיר באין עבים ומנשב הרוח, ואין בהם לא קללה ולא ברכה. **בעבים וברוחות הכתוב מדבר.** אלמא דאית בהו ברכה וקללה, ואמאי אמרת לא חייבו חכמים להזכיר. **קשיא עבים אעבים כו׳ חרפי.** שלפני המטר, אין בהן משום ברכה. **אפלי.** שלאחר המטר יש בהן משום ברכה. **רוח מצויה.** ברכה, שאינה מצויה אינה ברכה. **מיבעי לבי דרי.** וכיון שצריכין הן אלמא דמיעצרי, דיש בהן משום ברכה. **אפשר בנפוותא.** וכיון שאין צריכין אין בהן משום ברכה ולא מיעצרי. **שניות למטר.** כלומר טובים הם כמטר, כמו שני למלך. **דאתיא ניחא.** הוה שני למטר כמטר. דאתיא רזיא. כתיב ביה יתן ה׳ מטר ארצך אבק וגו׳. גלוהי דליליא. ברק. שמשא **דביני קרחי.** שזורח כאן ואין זורח כאן. מעלי חד תלגא לטורי. להכי אמר לטורי שתדיר השלג בהרים. גשם מטר וגשם מטרות. הרי ה׳. אמר רבא תלגא לטורי. מעלי.

מסורת הש״ס

א) [בע״י ליתא], ב) ע״ז י: ע״ש,

תורה אור השלם

1. הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם יְיָ כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם יְיָ: זכריה ב י
2. וְחָרָה אַף יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: דברים יא יז
3. יִתֵּן יְיָ אֶת מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ: דברים כח כד
4. כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ: איוב לז ו

הגהות הב״ח

(א) רש״י בד״ה אישתבועי למה ליה דקאמר אם יהיה: (ב) ד״ה מאי היא באיזה עבים: (ג) תוס׳ ד״ה בימות כו׳ אם אינו זכור שאמר שום דבר כו׳ כצ״ל ותיבת שלא נמחק: (ד) בא״ד ומפרש רבינו נתנאל יותר טוב כשאינו מזכיר כו׳ בימות החמה הלכך היה שייך בטל ולא הזכיר כו׳ גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין כו׳ ולא מטר (ומשם הר״מ שאין לומר כו׳ דלכתחלה אין לאומרו) תא״מ ונ״ב הגה״ה: (ה) בא״ד הוא מזכיר בש״ת ואפילו נזכר קודם ש״ת: (ו) בא״ד מפי ר׳ שלמה לא דמי ההוא דמצלי ומיקל למאן:

לעזי רש״י

וו״ן [ו״ן]. נפה.

אישלושטר״א [אישלושירנ״א]. ברק לילה.

מוסף רש״י

שייך לעמוד קודם

בלוג היה מנסך כל שמונה. בתרתי פליג, דקאמר ת״ק שלשה לוגין בכל יום, ואיהו אמר בכל יום לוג, וקאמר ת״ק שבעה ולא שמיני, והוא אומר כל שמונה (סוכה מז. ובעי״ז שם מח:). **עשר נטיעות.** משנה היא בסדר זרעים (שביעית פ״א מ״ו) עשר נטיעות המפוזרות בתוך בית סאה, שאין בין זו לזו אלא כמה שיש בין זו לחברתה ותפסו בית סאה שהוא נ׳ אמה על נ׳ אמה מפוזרות לאורך ורוחב בשוה, חורשין כל בית סאה בשבילן ערב שביעית עד ר״ה, אע״פ שמצוה מן התורה להוסיף מחול על הקודש, כדנפקא לן מבחריש ובקציר תשבות, חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, ואסור לחרוש שלשים יום לפני ר״ה, כדאמרינן בשמעתא קמייתא דמו״ק (ג.) מקראי, בנטיעות נאמר למשה מסיני שמותר לחרוש תחתיהם עד ר״ה כדי שלא יבשו, ואם עשר הן ומפוזרות כהלכתן בתוך בית סאה, נאמר למשה שיונקות בבית סאה כולה ומותר לחרוש את כולן בשבילן, אבל אם אינם עשר או שאינן מפוזרות כהלכתן, חורש תחת כל אחת ואחת כשיעור יניקתה לפי חשבון עשר לבית סאה, ובאילנות זקנים נאסר ל׳ יום לפני ר״ה כדאמרינן במו״ק, לר׳ ישמעאל מהלכתא ולר״ע מקראי, וחכמים עשו סייג לתורה ואסרו בשדה הלבן מפסח ואילך ובשדה האילן בזקנים מעצרת ואילך, ואמרו בזקנים מפני שיונקים הרבה שלש אילנות לבית סאה הרי אלו מצטרפים וחורשים כל בית סאה בשבילן עד עצרת, לפי שכולו צריך להן ויצאה מתורת שדה לבן ונעשית שדה אילן, ואם אינם שלש חורש לכל אחד תחתיו לפי חשבון עד עצרת והשאר אסור מפסח ואילך (סוכה לד.). **ערבה.** למקדש, דאילו ערבה ללולב מקרא נפקא (שם). **וניסוך המים.** לתמידין של שחר שבעת ימי החג כדאמרינן בפרק לולב וערבה (מח.) והתם מפרש כיצד מנסכין בין מים בין יין, וכל קרבנות כל ימות השנה אין נסכיהם אלא יין חוץ מן החג בתמיד של שחר שצריך שני ניסוכין (שם). **הלכה למשה מסיני.** אלו שלשה נשאלו בבית המדרש מנין להם מן התורה, והשיבו שהלכה למשה מסיני הם ושמע השומע וגרסם כסדר ששמעם (שם). עד כאן מעמוד קודם. **זיקא דבתר מיטרא.** מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר והרוח בא ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזורעים שהם לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתייבש ומרקיבין (דברים כח כד). **מטרא רזיא.** כבד (יבמות מז:) **וגדול וחזק** (שם קכ:).

דלא מיעצר וכי מאחר דלא מיעצר אליהו אשתבועי למה ליה הכי קא״ל אפילו טל דברכה נמי לא אתי וליהדריה לטל דברכה משום דלא מינכרא מילתא [א] (אלא) רוחות מנא לן דלא מיעצרי [ב] א״ר יהושע בן לוי דאמר קרא [1] כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאם ה׳ מאי קאמר להו אילימא הכי קאמר להו הקב״ה לישראל דבדרתינכו בארבע רוחי דעלמא אי הכי כארבע בארבע מיבעי ליה אלא הכי קאמר כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך א״א לעולם בלא ישראל א״ר חנינא [א] הלכך בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו אמר מוריד הגשם מחזירין אותו בימות הגשמים לא אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו ולא עוד אלא אפילו אמר מעביר הרוח ומפריח הטל אין מחזירין אותו תנא בעבים וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר מ״ט משום דלא מיעצרי ולא מיעצרי והתני רב יוסף [2] ועצר את השמים מן העבים ומן הרוחות אתה אומר מן העבים ומן הרוחות או אינו אלא מן המטר כשהוא אומר ולא יהיה מטר הרי מטר אמור הא מה אני מקיים ועצר את השמים מן העבים ומן הרוחות קשיא רוחות ארוחות קשיא עבים אעבים עבים אעבים לא קשיא הא בחרפי הא באפלי רוחות ארוחות לא קשיא הא ברוח מצויה הא ברוח שאינה מצויה רוח שאינה מצויה חזיא לבי דרי אפשר בנפוותא תנא העבים והרוחות שניות למטר היכי דמי אמר עולא ואיתימא רב יהודה דבתר מיטרא למימרא דמעליותא היא והכתיב [3] יתן ה׳ את מטר ארצך אבק ועפר ואמר עולא ואיתימא רב יהודה זיקא דבתר מטרא לא קשיא הא דאתא ניחא הא דאתא רזיא (ואי בעית אימא) הא דמעלה אבק הא דלא מעלה אבק ואמר רב יהודה זיקא דבתר מיטרא כמיטרא עיבא דבתר מיטרא כמיטרא שימשא דבתר מיטרא כתרי מטרי למעוטי מאי למעוטי גילהי דליליא ושמשא דביני קרחי אמר רבא מעלי תלגא לטורי כחמשה מטרי לארעא שנאמר [4] כי לשלג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו ואמר רבא תלגא לטורי מטרא רזיא לאילני מטרא ניחא לפירי עורפילא

רש״י

דלא מיעצר. לעולם אפילו באותן שנים: **אישתבועי למה ליה.** (א) אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי הא לא נעצר: **אפילו טל דברכה.** שיצמיח שום צמח: **וליהדריה לטל דברכה.** ולימא ואתנה טל ומטר: **דלא מינכרא מילתא.** דהא טל הוה מעיקרא ולא היה אחאב הרשע מודה בחזירה דטל של ברכה דאי הוה אומר ואתנה טל ומטר היה אחאב מקנטרו ואומר לו שלא נעצר: **אלא דמכניפנא לכו מד׳ רוחי עלמא** לא גרסינן דהא פרשתי אתכם כתיב בקרא. ואיכא למימר דגרס ליה והכי משמע קרא כי מד׳ רוחות השמים שפרשתי אתכם משם אקבצכם ואריכות לשון בעלמא הוא דלא כתיב קיבוץ בקרא: **כשם שא״א לעולם בלא רוחות.** שלא יתקיים מרוב הבל וחמימות: **בלא ישראל.** שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל והכי אמר קרא כי כד׳ רוחות השמים פרשתי אתכם לרוחות העולם כדי שיתקיים שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: **בימות החמה.** מניסן עד החג: **משיב הרוח אין מחזירין אותו.** דבלאו הכי לא מיעצר: **מוריד הגשם מחזירין אותו.** דמיעצר וכיון דבעא אמיטרא לא התפלל תפלתו כהוגן וחוזר לראש הברכה ואומרה בלא מוריד הגשם לפי שהגשמים בקיץ סימן קללה הן מפני הקציר: **מעביר הרוח.** שלא ינשב: **ומפריח הטל.** שלא ירד: **אין מחזירין אותו.** דלא מיעצרי: **בעבים.** מקשר עבים: **למימרא דלא מיעצרי.** לפיכך לא חייבוהו להזכיר: **בחרפי.** עבים בכירות הבאים לפני המטר אינן עצורות: **באפלי.** הבאות מאוחרות לאחר המטר דשניות למטר הן כדלקמן ובהנהו כתיב ועצר וכיון דאין כולם נעצרות לא חייבו להזכיר: **שאינה מצויה.** כתיב ועצר ואפ״ה לא חייבוהו להזכיר דסגי ליה במצויה. רוחות לא מצי לתרוצי הא בחרפי הא באפלי דרוח בין במטר בין בלא מטר לא מיעצר כגון רוח מצויה: **רוח שאינה מצויה נמי חזיא לבי דרי.** לגורן לזרות הקשין מן התבואה ונחייב להזכיר: **אפשר בנפוותא.** וו״ן בלע״ז בנפה וכברה: **שניות.** כמעט שמועילות כמטר עצמו: **מאי היא.** (ב) אי זה עבים ורוחות קאמר דשניות למטר: **אמר עולא ואיתימא רב יהודה דבתר מיטרא.** עבים ורוחות שלאחר המטר: **זיקא** ל״ג הכא: **יתן ה׳ את מטר ארצך אבק ועפר וגו׳ זיקא דבתר מיטרא.** שהרוח מעלה אבק אחר הגשמים ונדבק בתבואה: ה״ג **הא דאתא ניחא הא דאתא רזיא.** כשירד בנחת אינו מעלה אבק: **רזיא.** בכח. ולא גרסינן ואי בעית אימא הא והא כו׳. אלא ה״ג הא דמעלה אבק הא דלא מעלה אבק. והיינו הך: **כמיטרא.** שניות למטר כדקתני בתוספתא: **למעוטי מאי.** מאחר דכולהו כמיטרא מאי קמעטינן דהוי בתריה ולא הוי כמיטרא: **גילהי דליליא.** אישלושטר״א בלע״ז. בגילהי הוה קאי במס׳ (פסחים דף יג.) ורוב גילהי בליליא שכיח: **וביומא שמשא דביני קרחי.** שבין העבים שנראה במקום אחד אורה ובמקום אחר מעונן כקרח שיש לו שערות במקום אחד וקרחה במקום אחר: **מעלי תלגא לטורי.** וכ״ש לבקעה אלא הרים אין להם גשמים אלא שלג שהגשמים יורדין למטה ואין ההר שותה מהן ועוד שלג שבעמקים נמס והולך מפני החום ששולט שם כמים הוא אבל בהרים קרוי שלג: **כחמשה מיטרי לארעא.** דהכי משמע קרא כי לשלג יאמר הוא ארץ כשיאמר לשלג הוה ארץ הרי הוא כגשם מטר וגשם מטרות והרי יש כאן חמשה: **מיטרא ניחא.** שיורד בנחת יפה לפירות התבואה:

תוספות

בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו מוריד הגשם מחזירין אותו. אבל אם דילג שלא אמר לא גשם ולא טל אין מחזירין ובימות הגשמים לא אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו אכן אם אמר מוריד הטל בימות הגשמים אין מחזירין ואם ספק אם הזכיר אם לאו אם אינו זכור (ג) שלא אמר שום דבר בימות הגשמים כל ל׳ יום חזקה מה שהוא למוד הוא אומר ומחזירין מספק כל ל׳ יום וכן זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים שאומרים מן הכסה עד יום הכפורים מספק מחזירין ירושלמי בשם רבי חנינא היה שייך בגשם והזכיר טל אין מחזירין אותו בטל והזכיר של גשמים מחזירין אותו והתניא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר לא דמי ההוא דמצלי ומיקל להוא דלא מצלי ולא מיקל ומפרש רבינו נתנאל (ד) טוב כשאינו מזכיר לא גשם ולא טל מכשהוא מזכיר גשם לפי שהגשמים סימן קללה בימות החמה היה שייך בטל לא הזכיר לא טל ולא גשם אין מחזירין אותו והדין להפך במוריד הגשם דאמר בירושלמי בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו והתניא אם לא שאל בברכת השנים או שלא אמר גבורות גשמים מחזירין בההוא דלא הזכיר כלל לא טל ולא מטר ומשם הר״ס שאין לומר בימות החמה משיב הרוח דהא אמר רבי חנינא בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו מכלל דלכתחילה אין לאומרו ומשום הכי אמר הר״י בשם א״ז לעולם בין בימות החמה בין בימות הגשמים מוריד הטל דלעולם לא אתי לידי ספק אמר ספק לא אמר והיכא דלא מזכיר בגבורות מזכיר בשומע תפלה דהכי קאמר בירושלמי ומה שאלה שהיא מדוחק אומר בש״ת הזכרה שהיא מרווח לא כ״ש וכי היכי דשואלין בש״ת הוא מזכיר בש״ת ואפילו (ה) הזכיר קודם שומע תפלה אינו אומר עד שיגיע לש״ת והיכא דלא אמר בשומע תפלה אי נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לש״ת ואי לא חוזר לראש בין לא אמר מוריד הגשם ובין לא אמר ותן טל ומטר (ומחזירין) וכן הפסק והני מילי ביחיד אבל שליח צבור פסק רבינו יהודה דאין מחזירין לפי דאין מחזירין שליח צבור אלא משום ג׳ דברים מתחיית המתים ומבונה ירושלים ומברכת ולמלשינים משום דנראה ככופר שמעתי מפי רבי שלמה לא דמי (ו) מצלי ומיקל למאן דלא מצלי ולא מיקל פירוש מיקל כמו מקלל כלומר שאין מחזירין אם לא אמר ותן טל ומטר:

הא בחרפי. פי׳ הא דאמר נעצרים היינו בחריפי כלומר בפירות המתבכרות וכו׳ אבל באפלי במאוחרות לא מיעצרי:

רוחות ארוחות לא קשיא הא ברוח וכו׳. וה״ה דמצי לשנויי הא בחריפי הא באפלי אלא שפיר קא משני ליה הא ברוח מצויה וכו׳:

שניות למטר. שניות במעלה כדאמרי אינשי משנה למלך:

הא דאתא ניחא. פי׳ כשיורדות בנחת חשובה כאן ברזיא כלומר בחוזק ואז אינה טובה:

גילהי דליליא. פי׳ זריחת הלילה שקורין לניסו״ר בלע״ז:

ושמשא דביני קרחי. פי׳ כמו דבר קרחה שמכאן ומכאן יורדין הגשמים והשמש זורח באמצע זה דשמש לא מעלי: